

АХМЕДОВ Бурхон Абдурахмонович
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
Исломишунослик ва ислом цивилизациясини
ўрганиш ICESCO кафедраси катта
ўқитувчиси, фалсафа доктори PhD

ИМОМ МУҲАММАДНИНГ “МУВАТТО” АСАРИДАГИ ТАФСИР БОБИ ТАҲЛИЛИ

АНАЛИЗ ГЛАВЫ ТАФСИР В ТРУДЕ ИМАМА МУҲАММАДА “МУВАТТО”

THE WORK OF IMAM MUHAMMAD “MUWATTO” AND ANALYSIS OF THE CHAPTER OF TAFSIR IN IT

Аннотация: “Муваатто” асари ҳанафий фикҳининг ривожиди муҳим ўрин тутган, балки у мазҳабда энг залворли “Зоҳирур ривоя” китобларига тенглаштирилган. Чунки у ҳанафий мазҳабини далиллар билан таъминловчи қимматли асарлардан биридир. Шу билан бирга у қиёсий фикҳ соҳасида илк бора таълиф этилган асарлардан биридир. Асар соф илмий мунозара олиб боришининг чиройли намунаси бўлиб, унда бугунги кунда ўта аҳамиятли бўлган тинчлик ва одоб-ахлоққа даъват этувчи кўплаб ҳадислар бор. “Муваатто” асари диний-маърифий ва ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштиришида улкан аҳамиятга эга.

Калит сўзлар: Муваатто, Зоҳирур ривоя, ҳанафий, ҳадис, тафсир

Аннотация: Муваатто сыграл важную роль в развитии ханафитской юриспруденции и приравнивается к наиболее важным книгам Захирур Ривайя. Потому что это одна из ценных работ, которая предоставляет доказательства ханафитской школе. Однако это одна из первых работ в области сравнительного правоведения. Работа представляет собой прекрасный пример чисто научной дискуссии, содержащей множество хадисов, призывающих к миру и нравственности, что очень важно сегодня. Работа «Муваатто» играет важную роль в

оздоровлении религиозной, образовательной и социально-духовной среды.

Ключевые слова: Муваатто, Захирур ривайя, ханафий, хадисы, тафсир

Abstract: Muwatto played an important role in the development of Hanafi jurisprudence, but it is equated with the most important book in the sect, Zahirur Rivaya. Because it is one of the valuable works that provide the Hanafi school with evidence. However, it is one of the first works in the field of comparative jurisprudence. The work is a beautiful example of pure scientific debate, containing many hadiths that call for peace and morality, which are very important today. The work «Muwatto» plays an important role in improving the religious, educational, and socio-spiritual environment.

Keywords: Muwatto, Zahirur rivaya, Hanafi, hadith, tafsir

КИРИШ

Имом Муҳаммад (132/750-189/805)нинг тўлиқ исми – Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Ҳасан ибн Фарқад Шайбоний. Муҳаммад ибн Ҳасан “Муваатто”ни имом Моликдан ривоят қилувчиларнинг бири Абдуллоҳ ибн Маслама Қаънабийнинг опасининг ўғлидир.

Олимлар гавжум бўлган, кучли илмий муҳит ҳукм сурган Кўфада яшаш Муҳаммад ибн Ҳасан учун жуда қўл келди. Бу ерда у илм аҳлининг даврасида тарбия топди, катта олимлардан илм олди. Эсини таниб, Қуръон ўрганди, араб тили дарсларига катнашди. Ўша кезларда Кўфа араб тили илмларининг бешиги, ҳадис ва фикҳ марказларидан бири эди. Катта саҳобаларнинг бу шаҳарда яшаб қолиши, халифа Али ибн Абу Толибнинг уни пойтахт қилиши бунинг муҳим омилларидан бўлган эди. Муҳаммад 14 ёшга тўлганида Абу Ҳанифанинг мажлисида ҳозир бўлади ва тўрт йил давомида ундан таълим олади. Абу Ҳанифа вафот этгач, Абу Юсуф ҳузурда таълимни давом эттиради. Бир вақтнинг ўзида бошқа кўплаб олимлардан фикҳ ва ҳадисдан дарслар олади. Кейин Макка ва Мадинага сафар қилади. Имом Моликдан уч йил дарс олади. Изланишдан тўхтамай яна бир қанча олимларнинг илмидан баҳраманд бўлади. Ниҳоят, илмда пешво, луғат бобида хужжат бўлиб етишади. Ҳорун Рашид даврида қозилик вазифасида ишлайди. Абу Юсуф дунёдан ўтгач, Ироқда фикҳ илмининг етакчиси бўлиб қолади.

Имом Муҳаммаднинг китоблари ханафий мазҳабини ўзида сақлаган ёзма манба ўлароқ олимлар мурожаат этадиган қимматли қўлланма бўлди. Келгуси авлодлар ўз асарларини бу зотнинг асарлари устига қурдилар, янги китоблар ёзиб, у ердаги мавзуларини ёритиш ва кенгайтириш билан шуғулландилар.

Имом Муҳаммад ибн Ҳасан Шайбоний Ироқда таълим олиб, олимлик даражасига етганидан сўнг Мадинага сафар қилган. Имом Молик ҳузурида уч йил туриб, асарни ундан бевосита эшитиб, тўқис ўзлаштирган, муаллифнинг фикри, илми ва ривоятдан қониб баҳраманд бўлган. Имом Шофеий нақл қилишича, Муҳаммад ибн Ҳасан унга: “Моликнинг эшигида уч йил туриб, унинг оғзидан етти юзта ҳадис эшитдим”, деган. Ибн Ҳажар шу сўзни келтиргач: “Молик кам ҳоллардагина ўз оғзи билан ҳадис сўзларди. Агар Муҳаммад унинг ҳузурида узоқ туриб, бемалол ўрнашмаса, бу натижага эриша олмасди”, деб изоҳ бериб ўтган.

АСОСИЙ ҚИСМ

“Муваддо”дан Тафсир бобининг таҳлили. Тафсир боби имом Муҳаммад “Муваддо”сининг охирги бобидир. У ерда жами 11 та ҳадис келган бўлиб, улардан 2 таси марфуъ, 5 таси мавқуф ва 4 таси мактуъдир. Уч ўринда Имом Муҳаммад келтирилган хабарларга ўз муносабатини билдирган. Қуйида ушбу бобдаги маълумотларнинг жойлашуви жадвал шаклида берилиб, қиёслаш учун ҳадисларнинг Яҳё Лайсий ривоятидаги “Муваддо”да жойлашган ўрни ҳам келтирилган:

	Имом Муҳаммад “Муваддо”си Тафсир китобининг таркиби	Ҳадисларнинг Яҳё ибн Яҳё Лайсий ривоятидаги “Муваддо”да жойлашган ўрни
1	1) Зайд ибн Собит (р.а.)дан мавқуф ҳадис	“Ўрта намоз” ҳақидаги боб, 313-ҳадис
2	2) Амр ибн Рофеъ (р.а.)дан мавқуф ҳадис	“Ўрта намоз” ҳақидаги боб, 312-ҳадис
3	3) Абу Юнусдан марфуъ ҳадис	“Ўрта намоз” ҳақидаги боб, 311-ҳадис

4	4) Умора ибн Сайёддан мактуъ ҳадис	Аллоҳ таолони зикр қилиш ҳақидаги боб, 492-ҳадис
5	5) Ибн Шайхобдан мактуъ ҳадис	“Муҳсан бўлиш” ҳақидаги боб, 1176-ҳадис
6	6) Амра бинт Абдурахмондан мавқуф ҳадис	Йўқ
7	7) Яҳё ибн Саиддан мактуъ ҳадис	Йўқ
8	Имом Муҳаммаднинг сўзи: “Биз буни оламиз...”	
9	8) Абдурахмон ибн Қосимдан мактуъ ҳадис	Совчилик ҳақида келган ҳадислар боби, 1136-ҳадис
10	9) Нофеъдан мавқуф ҳадис	Қуёш оғиши ва тун қоронғуси ҳақида келган ҳадислар боби, 18-ҳадис
11	10) Довуд ибн Хусойндан мавқуф ҳадис	Қуёш оғиши ва тун қоронғуси ҳақида келган ҳадислар боби, 19-ҳадис
12	Имом Муҳаммаднинг сўзи: “Бу Ибн Умар ва Ибн Аббоснинг сўзидир...”	
13	11) Абдуллоҳ ибн Умардан марфуъ ҳадис	Йўқ
14	Имом Муҳаммаднинг сўзи: “Бу ҳадис асрни кечиктириш уни тезлатишдан афзал эканига далилдир...”	

“Тафсир” номидаги боб имом Муҳаммад “Муваддо”сидан бошқа “Муваддо”ларда келмаган. Табиийки, у ердаги ҳадисларнинг жойлашуви бошқа нусхаларниқидан фарқ қилади.

1-ҳадис. Уни Яҳё Лайсий (313), Абу Мусъаб Зухрий (1/139/351), Қаънабий (Б. 183) ва Сувайд ибн Саид (136/216, Баҳрайн босмаси) ривоят қилганлар. Ҳадис мазмунини саҳобийга етиб бориб тўхтагани боис мавқуфдир. Санади муттасил ва айбдан холи бўлгани учун саҳихдир.

2-ҳадис. Уни Яҳё Лайсий (312), Абу Мусъаб Зухрий (1/138-139) ва Қаънабий (182/192) ҳам ривоят қилганлар. Ҳадис мавқуф туркумига қиради. Санадаги Амр ибн Рофеъдан бошқа

ровийлар сиқа ҳисобланадилар. Амр ибн Рофеънинг даражаси бироз қуйроқ бўлиб, у ростгўй (садук)дир. Шунга кўра ушбу ҳадиснинг ҳукми ҳасандир.

3-ҳадис. Яхё Лайсий (311), Абу Мусъаб Зухрий (1/138/348), Қаънабий (182-183/193), Ибн Қосим (230/177) нусхаларида келган бу ҳадис саҳиҳдир. Оиша (р.а.) “Буни Расулulloҳ (с.а.в.)дан эшитдим” дегани сўзи туфайли у марфуъдир.

4-ҳадис. Уни Яхё Лайсий (492), Абу Мусъаб Зухрий (1/204/523), Қаънабий (240/294) ва Сувайд ибн Саид (184/348, Баҳрайн босмаси) ҳам ривоят қилганлар. Ҳадис мактуъдир. Санад жиҳатидан эса, саҳиҳ. Санаддаги Умора ибн Абдуллоҳ ибн Сайёд сиқа ва фазилатли киши деб танилган. Унинг отаси Ибн Сайёд деб ном чиқарган машхур одамдир.

5-ҳадис. Уни Яхё Лайсий (1176), Абу Мусъаб Зухрий (1/590/1529) ва Сувайд ибн Саид (314/685) ҳам ривоят қилганлар. Ҳадис мактуъ ва саҳиҳдир.

6-ҳадис. Ушбу ҳадис мазмуни Оиша (р.а.)га етиб бориб тўхтагани учун мавқуф ҳисобланади. Имом Муҳаммад “Муватто”сидан бошқа нусхаларда учрамайдиган бу ҳадиснинг даражаси ҳасандир.

7-ҳадис. Имом Муҳаммад “Муватто”сидан бошқа нусхаларда учрамайди. У мактуъ, саҳиҳ ҳадисдир.

8-ҳадис. Яхё Лайсий (1136), Абу Мусъаб (1/568/1468) ва Сувайд ибн Саид (303/657, Баҳрайн босмаси) ҳам ривоят қилганлар. Тобеинга бориб тўхтаган хабар мактуъ бўлиб, ҳукми саҳиҳдир.

9-ҳадис. Яхё Лайсий (18), Абу Мусъаб (1/10/20), Қаънабий (87/15), Сувайд ибн Саид (62/19, Баҳрайн босмаси) ҳам ривоят қилганлар. Унинг ҳукми саҳиҳдир.

10-ҳадис. Яхё Лайсий (19), Абу Мусъаб (1/11/21), Қаънабий (Б. 88), Сувайд ибн Саид (62/20, Баҳрайн босмаси) ҳам ривоят қилганлар. Ҳадиснинг санадида узилиш бор. Имом Муҳаммад ривоятида “Довуд ибн Ҳусойн Ибн Аббосдан”, дейилган. Бошқа “Муватто”ларда эса: “Довуд ибн Ҳусойн деди: бир хабар берувчи менга хабар бердики, Абдуллоҳ ибн Аббос айтар эди:...” дейилган. Ушбу хабар берувчининг шахси аниқланмагани боис ҳадис заифдир. Ибн Абдулбар “Истизкор”да айтишича, бу ердаги хабар берувчи Ибн Аббоснинг мавлоси Икримадир. Агар кўзда тутилган хабар берувчи

ҳақиқатан Икрима бўлса, ҳадис ўта бўш (воҳий) дир, чунки Довуд ибн Ҳусойннинг Икримадан ривоят қилиши мункар ҳисобланади.

11-ҳадис. Фақат имом Муҳаммад “Муватто”сида мавжуд бўлган бу ҳадис саҳиҳдир. Имом Бухорий ва имом Термизий уни Исмоил ибн Абу Увайс ва Маън ибн Ийсодан, бу иккиси эса Моликдан ривоят қилганлар. Имом Термизий: “Бу ҳасан саҳиҳ ҳадисдир”, деб айтган.

ХУЛОСА

“Муватто” асари ҳанафий фикҳининг ривожига муҳим ўрин тутган, балки у мазҳабда энг залворли “Зоҳирур ривоя” китобларига тенглаштирилган. Чунки у ҳанафий мазҳабини далиллар билан таъминловчи қимматли асарлардан биридир. Шу билан бирга у қиёсий фикҳ соҳасида илк бора таълиф этилган асарлардан биридир.

Асар соф илмий мунозара олиб боришнинг чиройли намунаси бўлиб, унда бугунги кунда ўта аҳамиятли бўлган тинчлик ва одоб-ахлоққа даъват этувчи кўплаб ҳадислар бор. “Муватто” асари диний-маърифий ва ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштиришда улкан аҳамиятга эга.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Мухйиддин Абдулқодир ибн Муҳаммад Кураший. Ал-Жавоҳир ал-мудийъа фи табақот ал-ҳанафия. Доктор Абдулфаттоҳ Муҳаммад Хулв таҳқиқи. – Гиза: Ҳажр, 1993.
2. Аҳмад ибн Муҳаммад Насируддин Накиб. Ал-мазҳабул ҳанафий (мароҳилуҳу ватабақотуҳу, завобитуҳу вamuсталаҳотуҳу, ҳасоисуҳу вamuаллафотуҳу). – Риёз: Мактабатур рушд, (йили кўрсатилмаган).
3. Муҳаммад Зоҳид Кавсарий. Булуғул амоний. – Қоҳира: Ал-Мактабат ал-азҳария, 1998.
4. Молик ибн Анас. Муватто (Имом Муҳаммад ривояти). Абдулваҳҳоб Абдуллатиф таҳқиқи билан. – Қоҳира: Ал-Мактабатул илмия, (йили кўрсатилмаган) – 394 б.
5. Ибн Ҳажар. Таъжил ал-манфаа. Биринчи нашр. – Ж. 2. – Байрут: Дор ал-башоир ал-исломия, 1996.
6. Доктор Али Надвий. Ал-Имом Муҳаммад ибн ал-Ҳасан аш-Шайбоний. – Дамашк: Дорул қалам, 1994.
7. Аминов Ҳ., Примов С. Ҳанафий фикҳи тарихи, манбалари ва истилоҳлари. Тошкент: Мовароуннаҳр, 2017.